

**Een archeologisch inventariserend
veldonderzoek (IVO) door middel van
proefsleuven bij Meubelhuis Wubs te
Onstwedde, gemeente Stadskanaal (Gr.)**

G.M.A. Bergsma

ARC-Rapporten 2007-56

Groningen
25 april 2008
ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van proefsleuven bij Meubelhuis Wubs te Onstwedde, gemeente Stadskanaal (Gr.)

ARC-Rapporten 2007-56
ARC-Projectcode 2007/149

Opdrachtgever
Gemeente Stadskanaal
Bevoegd gezag
Gemeente Stadskanaal, dhr. P. Arkema
Beheer en plaats van documentatie
Archaeological Research & Consultancy

ARCHIS nummer onderzoek 24002

Tekst
G.M.A. Bergsma
Afbeeldingen
G.M.A. Bergsma, M. Daleman, B. Huizenga & B. Schomaker
Redactie
A. Ufkes

Status
definitieve versie

Autorisatie — A. Ufkes

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Groningen, 25 april 2008

Omslag
Overzichtsfoto van werkput 2. Foto: M. Daleman

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

De aanleiding voor het onderzoek vormt de voorgenomen uitbreiding van Meubelhuis Heije Wubs aan de Hardingstraat 1 te Onstwedde. Deze uitbreiding gaat gepaard met bodemingrepen die mogelijk leiden tot verstoring van archeologische resten. De resultaten van een eerder uitgevoerd booronderzoek, uitgevoerd door RAAP archeologisch adviesbureau¹, gaven aanleiding tot het uitvoeren van een onderzoek door middel van proefsleuven.

In opdracht van de gemeente Stadskanaal heeft Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd. De werkzaamheden vonden op 21 augustus 2007 plaats en zijn uitgevoerd door mw. drs. G.M.A. Bergsma (veldarcheologie), mw. drs. M. Daleman (veldtechniek) en dhr. B. Huizenga (veldmedewerker). De graafmachine werd geleverd door fa. Wieringa uit Bedum. Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de eisen die gesteld worden in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.1.²

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied ligt aan de achterzijde van het pand Hardingstraat 1, thans in gebruik als woning en als bedrijf Meubelhuis Heije Wubs te Onstwedde (afb. 1). Het onderzoeksterrein bestaat uit een grasveld en wordt als tuin gebruikt. Het totale oppervlak van het plangebied bedraagt 2500 m².

1.3 Objectgegevens

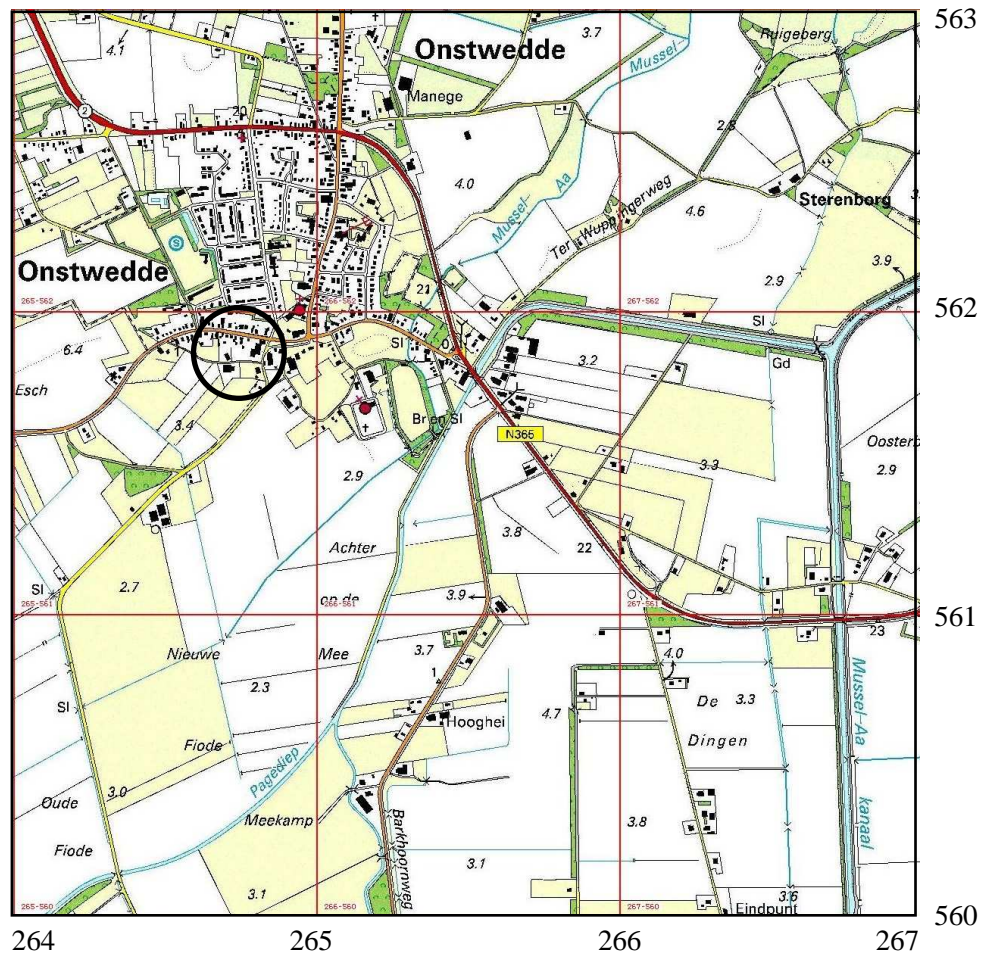
Provincie	Groningen
Gemeente	Stadskanaal
Plaats	Onstwedde
Toponiem	De Hörn
Kaartblad	13C
Coördinaten	265.721/561.873; 265.777/561.871 265.776/561.884; 265.722/561.844
Periode	Middeleeuwen – Nieuwe Tijd
Type object	Dorpskern
Type bodem	Esdek op podzolbodem
Geomorfologie	Dekzandrug

1.4 Doel van het onderzoek

Doel van het onderzoek omvat het vaststellen van de aanwezigheid van archeologische resten en de waarde en conditie ervan. Voorafgaand aan het onderzoek is

¹Raap notitie 2013. Drie plangebieden te Onstwedde en een plangebied te Mussel, gemeente Stadskanaal. Archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend booronderzoek. Eindversie 29-01-2007.

²De inhoud van de KNA kan worden geraadpleegd op www.sikb.nl.

Legenda

— Onderzoekslocatie

Afbeelding 1 Topografische kaart van de omgeving van de onderzoekslocatie, voorzien van RD-coördinaten. Bron: Topografische Dienst Nederland.

een Programma van Eisen (PvE) opgesteld door drs. J. Molema en drs. M. Rooke, Steunpunt Libau, Groningen, waarin de volgende onderzoeksvragen worden gesteld:

- 1 *Wat is de omvang, aard, ouderdom, gaafheid en conservering van eventueel aanwezige resten?*
- 2 *Hoe verhoudt zich de omvang van de aangetroffen resten tot de voorgenomen ontwikkeling in het gebied?*
- 3 *Wat vertellen de aangetroffen resten ons over de bewoningsgeschiedenis van Onstwedde?*

1.5 Werkwijze

Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd door middel van het graven van twee proefsleuven op de onderzoekslocatie (afb. 2). De afmetingen van elke sleuf bedroeg 4×20 m en de sleuven zijn oost-west aangelegd. De bouwvoor en de onderliggende lagen zijn tot op het archeologisch sporenvak, in twee stroken van 2 m breedte, machinaal verwijderd.³ Direct onder het niveau van het esdek is het archeologisch sporenvak aangelegd, waarbij het vlak handmatig is opgeschaafd om archeologische sporen te traceren. De sporenvlakken zijn op schaal getekend (1:50), gefotografeerd en de hoogtes zijn ten opzichte van NAP van het sporenvak en het maaiveld bepaald. In het PvE staat vermeld bij de strategie voor het veldwerk dat archeologische sporen niet worden gecoupeerd of doorgespit, tenzij er een duidelijke noodzaak is, met andere woorden: het vlak dient intact te blijven. Dit impliceert dat het in de meeste gevallen niet mogelijk is om de aard van de grondsporen eenduidig vast te stellen. Ook kunnen de sporen slechts in beperkte mate worden gedateerd, omdat alleen tijdens de aanleg van het vlak vondsten konden worden verzameld.

2 Resultaten

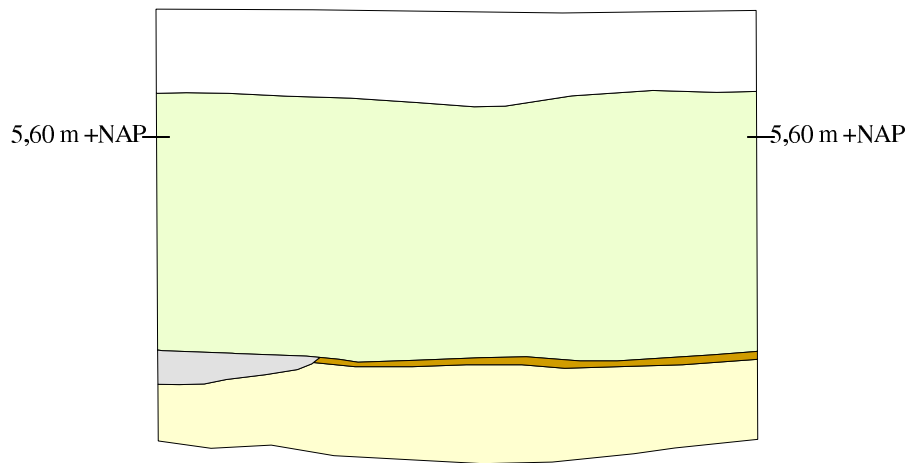
2.1 Bodemopbouw

De bodem van het onderzoeksgebied ziet er als volgt uit: het sporenvak bevindt zich in het dekzand, in de C-horizont (geel, licht siltig, matig fijn zand). In de top van het dekzand is in het uiterste oosten van werkput 2 een volledig intacte podzol aanwezig. Voor het overige is in de beide werkputten nog net een restant van de B- of BC-horizont aanwezig (afb. 3 en 4). De bovenliggende A-, E- en B-horizont is tijdens de aanleg van de es verstoord en in het esdek opgenomen. In het noordprofiel van werkput 2 zijn in het esdek meerdere ophogingsfasen waargenomen (grijsbruin, humeus, matig fijn zand). Op het esdek ligt de huidige bouwvoor. De maaiveldhoogte van werkput 1 varieert van 5,44 – 5,37 m +NAP, de vlakhoogte varieert van 4,83 – 4,72 m +NAP. Het maaiveld ter hoogte van werkput 2 ligt tussen 5,22 – 5,38 m +NAP, de vlakhoogte loopt van oost naar west op van 4,49 – 4,75 m +NAP.

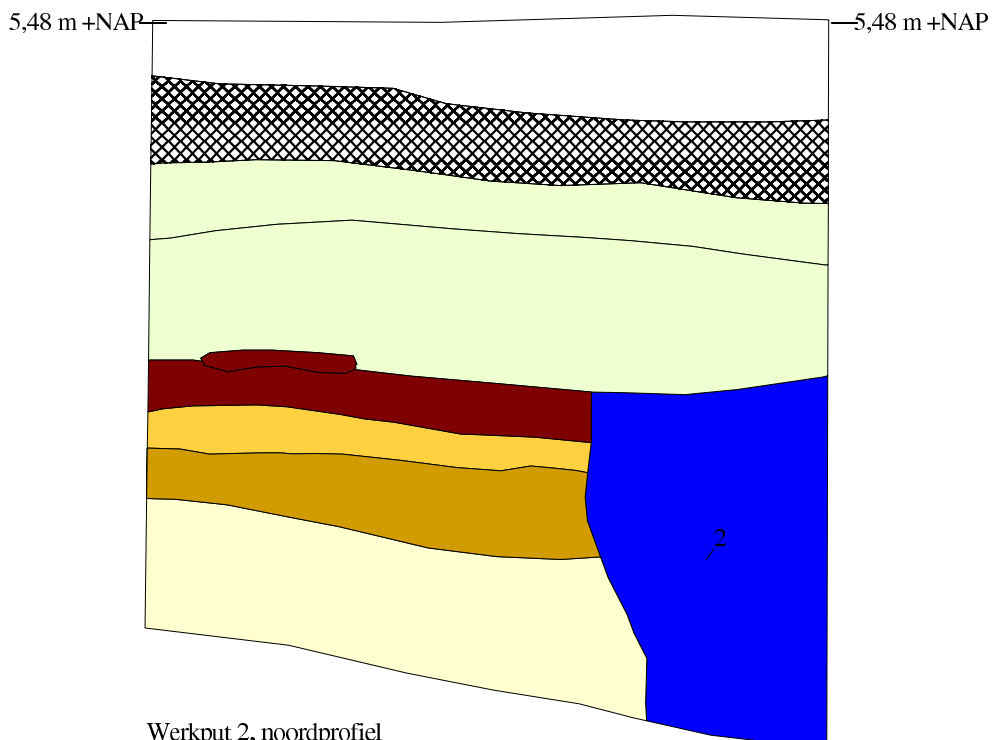
³Als gevolg van deze werkwijze werd één van de waterputten in werkput 2 zeer duidelijk zichtbaar in het zo ontstane zuidprofiel (zie afb. 8 op p. 10).

Afbeelding 2 Locatie van de proefsleuven in het onderzoeksgebied. Kaart: B. Schomaker.

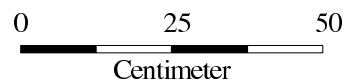
Werkput 1, zuidprofiel

Werkput 2, noordprofiel

Legenda

	Bouwvoor		B-horizont
	Oude bouwvoor		C-horizont
	Esdek		Waterput
	Oud looppniveau		Onbekend
	E-horizont	—	NAP-hoogte

Afbeelding 4 Kolomopname van het zuidprofiel in werkput 1, links, en van het noordprofiel in werkput 2. Foto: G.M.A. Bergsma.

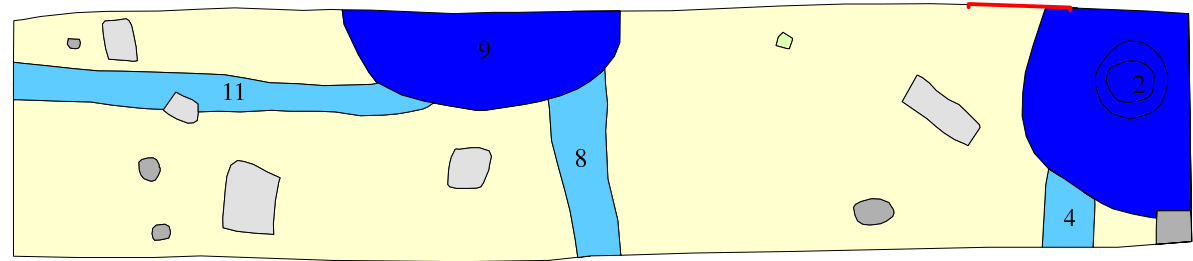
2.2 Grondsporen

2.2.1 Werkput 1

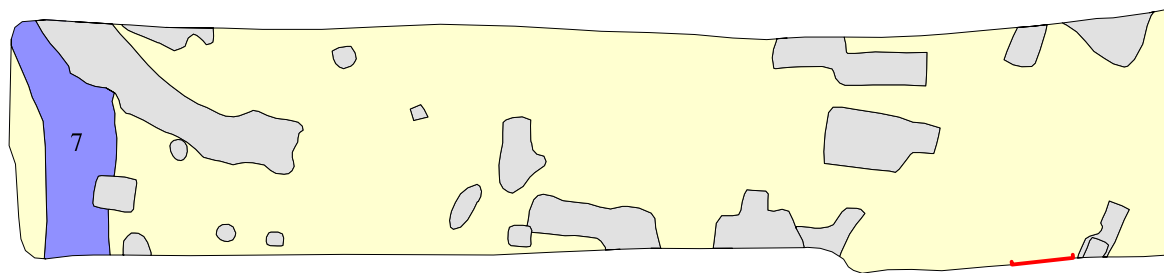
Gezien het feit dat bij de ontginning, voorafgaand aan de aanleg van de es, de bodem niet volledig is geroerd, is het mogelijk dat enkele van de sporen die zich in de top van de C-horizont bevinden, uit de Middeleeuwen of daarvoor stammen. Maar, zoals in de inleiding al is gesteld, is het in de meeste gevallen helaas niet mogelijk om de exacte aard van de sporen vast te kunnen stellen (zie paragraaf 1.5). Aan de uiterste westzijde van de werkput is een noordzuid georiënteerde sloot aangetroffen (spoor 7; afb. 5 en 6). Op basis van stratigrafie (oversnijdende grondsporen en het bovenliggende esdek) kan worden gesteld dat dit een relatief oude sloot betreft, het is niet uitgesloten dat deze sloot een middeleeuwse datering heeft. Van de andere sporen is niet eenduidig vast te stellen wat de aard ervan is. Sommige kunnen te maken hebben met de aanleg van de es, andere sporen lijken eerder recente verstoringen te zijn.

2.2.2 Werkput 2

In werkput 2 is meer duidelijkheid verkregen omtrent de aard van de sporen. Het meest in het oog springend is de insteek van tenminste één en waarschijnlijk twee waterputten (afb. 7). De zekere waterput aan de oostzijde van werkput 2 (spoor 2) is een ronde structuur met een buitendiameter van 1,25 m. De putwand is opgebouwd uit gestapelde pluggen (afb. 8). Er is een duidelijke insteek zichtbaar. Deze insteek is ook in het noordprofiel van werkput 2 waargenomen (zie afb. 3 en 4). De ouderdom van deze waterput is zeer waarschijnlijk middeleeuws. Dit kan worden afgeleid uit zowel de stratigrafie – de insteek op het onderste niveau van het esdek – als uit de constructiewijze. De structuur van de andere, vermoedelijke, waterput (spoor 9) vertoont een sterke gelijkenis met de insteek van de waterput aan de oostzijde van werkput 2. Op het niveau van het aangelegde vlak is echter geen putmantel waargenomen. Maar gezien de ruime insteek rondom spoor 2, is

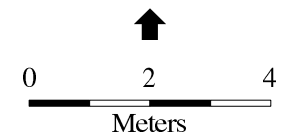
Werkput 2

Werkput 1

Legenda

- C-horizont
- Onbekend
- Sloop
- Vlek
- Greppel
- Waterput
- Natuurlijke verstoring
- Profiel aanduiding

Afbeelding 5 Overzicht van alle aangetroffen sporen. Kaart: B. Schomaker.

Afbeelding 6 Overzicht van werkput 1. Foto: M. Daleman.

Afbeelding 7 Overzicht van werkput 2 met op de voorgrond de waterput (spoor 2). Foto: M. Daleman.

Afbeelding 8 De uit plagen opgebouwde waterput (spoor 2, wp 2). Foto: B. Huizenga.

het goed mogelijk dat de waterput binnen de insteek van spoor 9 zich direct ten noorden van de proefsleuf bevindt.

Ook zijn er drie greppels (spoor 4, 8 en 11) aangetroffen. Ze zijn donkergrijs van kleur en bevatten lichtgrijze vlekken. Ze worden oversneden door de insteeken van de waterputten, waaruit kan worden geconcludeerd dat deze greppels ouder zijn. De mogelijke paalsporen zijn allen aangetroffen in werkput 2 (aangeduid in donkergrijs op afb. 5 als vlek) en zijn bruingrijs van kleur. Gezien het geringe oppervlak van het onderzoek en het feit dat de sporen niet nader zijn onderzocht, is het (nog) niet mogelijk om deze mogelijke paalsporen aan een structuur toe te schrijven. De enige natuurlijke verstoring betreft boomwortels.

2.3 Vondsten

In totaal zijn er drie aardewerkfragmenten aangetroffen. Deze scherven zijn afkomstig uit een recentere verstoring (ten noorden van spoor 11) en uit een greppel (spoor 8) in werkput 2. De scherf uit spoor 8 betreft een randfragment van kogelpotaardewerk met dekselgeul. Vanwege het geringe formaat van deze scherf kan dit aardewerk niet specifiek worden gedateerd dan 12e–14e-eeuws. Eén van de twee scherven uit de (sub)recente verstoring betreft een randscherfje van witbakkend aardewerk dat zodanig is verweerd dat het oorspronkelijke loodglazuur volledig is verdwenen. Het is een randje van een papkom. Het tweede fragment betreft een deels verweerde wandscherf van Majolica, mogelijk van een bord. Deze scherven zijn te plaatsen in het tweede en derde kwart van de 17e eeuw.

3 Conclusies

Aan de hand van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek kunnen de onderzoeksvragen, zoals gesteld in het PvE (zie paragraaf 1.4) als volgt worden beantwoord.

- 1 *Wat is de omvang, aard, ouderdom, gaafheid en conservering van eventueel aanwezige resten?*

Het onderzoek heeft uitgewezen dat er op het onderzoeksterrein archeologische resten aanwezig zijn. De sporen zullen zich uitstrekken buiten de onderzoekssleuven en ze bestaan uit sloten, greppels en waterputten. Daarnaast zijn er mogelijke paalsporen, maar vanwege de onderzoeksmethode – die erop is gericht om zo min mogelijk te verstoren – kan de aard van deze sporen niet met zekerheid worden vastgesteld. Vanwege de geringe omvang van de proefsleuven kunnen uit de mogelijke paalsporen geen structuren worden herleid.

De archeologische sporen dateren uit de Middeleeuwen. Uit de vulling van één van de greppels is kogelpotaardewerk geborgen dat in de 12e–14e eeuw is te plaatsen. Deze greppels worden doorsneden door insteeken van waterkuilen, die daarom jonger zijn. Eén waterkuil is in het profiel te relateren aan een oud looppniveau, aan de basis van het esdek. Gezien deze stratigrafie en gezien de constructie van de waterput, kan deze put eveneens in de Middeleeuwen worden geplaatst.

De conservering van de sporen is goed, mede dankzij het feit dat het esdek een beschermende werking heeft op het bodemarchief. Het fragment kogelpotaardewerk is goed geconserveerd en vertoont geen sporen van verwerking.

2 *Hoe verhoudt zich de omvang van de aangetroffen resten tot de voorgenomen ontwikkeling in het gebied?*

De aangetroffen archeologische sporen liggen verspreid in de proefsleuven, waardoor het aannemelijk is dat er ook archeologische sporen aanwezig zijn op het terrein buiten de proefsleuven. Van de greppels en sloten kan worden gesteld dat deze zeker zullen doorlopen in het plangebied. Ten noorden en oosten van werkput 2 zal het vervolg van de sporen van de waterputten aanwezig zijn. De exacte begrenzing van de vindplaats is op basis van het proefsleuvenonderzoek daarom niet aan te geven.

3 *Wat vertellen de aangetroffen resten ons over de bewoningsgeschiedenis van Onstwedde?*

Uit historische bronnen is bekend dat het dorp Onstwedde een vroegmiddeleeuwse oorsprong heeft. De naam ‘Uneswido’ wordt al in 875 genoemd als bezittingen van de abdij van Werden (Ruhr, Essen) naar de abdij van Corvey (Höxter, Noordrijn-Westfalen) worden overgedragen (Meijer 1977). Er is echter tot op heden nauwelijks archeologisch bewijs voor deze vroegmiddeleeuwse ouderdom (Groenendijk 1997, pp. 256–257).

De aangetroffen archeologische sporen wijzen op menselijke activiteiten in het verleden. Er is met zekerheid vast te stellen dat de onderzoekslocatie in de (Late) Middeleeuwen in gebruik is geweest. De greppels en waterputten zijn kenmerkende nederzettingssporen, waaruit kan worden afgeleid dat dit deel van Onstwedde in de Middeleeuwen bewoond is geweest.

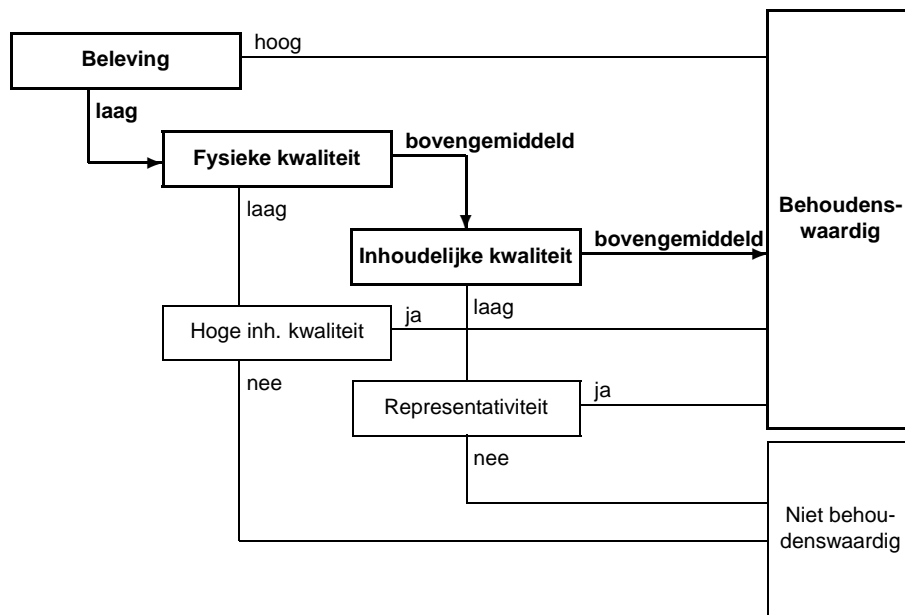
Samenvattend kan het volgende worden gesteld. Hoewel het onderzoeksgebied een betrekkelijk klein areaal betreft, en de proefsleuven een beperkte omvang hebben, is het opvallend dat er nederzettingssporen zijn aangetroffen die, op grond van de stratigrafische ligging, uit de Middeleeuwen dateren. Hieruit kan worden geconcludeerd dat – voor zover de es van Onstwedde niet door bebouwing is verstoord – er sprake is van een bodemarchief met een potentieel hoge informatiewaarde. Hoewel er historische bronnen zijn die het middeleeuwse Onstwedde noemen, is er archeologisch bijzonder weinig bekend over het dorp. Onder het onbebouwde deel van de dorpskern zijn potentieel waardevolle gegevens aanwezig omtrent de ontstaansgeschiedenis van Onstwedde in de Middeleeuwen.

4 Waardering volgens KNA 3.1

Hieronder vindt u de waardering van de resultaten volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.1. De waardering bestaat uit een scoretabel met uitleg en een beslissingsdiagram. In de scoretabel worden de resultaten van het onderzoek van een gewicht voorzien (mogelijke scores: 1 t/m 3). Een laag getal representeert een lage waarde en een hoog getal een hoge waarde. In het beslissingsdiagram wordt op basis van de scores in de tabel bepaald of het object behoudenswaardig is. De behoudenswaardigheid van de vindplaats is het leidende

criterium voor het bepalen van de noodzaak voor vervolgonderzoek. Een korte uitwerking van de criteria waarmee in de scoretabel rekening wordt gehouden vindt u in bijlage 1. Voor een volledige beschrijving van de normen en regels volgens welke deze waardering tot stand is gekomen, staat de website van SIKB tot uw beschikking (www.sikb.nl). U vindt de documentatie voor deze waardering onder 'Archeologie, KNA 3.1, H3 Inventariserend veldonderzoek, Waarderen (VS07)'. Opgemerkt dient te worden dat in de scoretabel de kolommen 'schoonheid', 'herinneringswaarde' en 'representativiteit', overeenkomstig de richtlijnen van de KNA, geen concrete waarden worden gescoord.

<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid	–	n.v.t.
herinneringswaarde	–	Onstwedde is ontstaan op een (vroeg-)middeleeuwse es waarvan de resten tijdens het onderzoek zijn aangetroffen.
<i>Fysieke kwaliteit</i>		opmerkingen
gaafheid	2	Ondanks enkele (sub)recente verstoringen zijn er noemenswaardige archeologische sporen in de proefsleuven aangetroffen.
conservering	2	De conservering van de archeologische sporen is goed, evenals de conservering van het (anorganische) vondstmateriaal.
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>		opmerkingen
zeldzaamheid	2	Het onderzoeksterrein betreft een onbouwde locatie op de middeleeuwse es van Onstwedde. Dit impliceert dat het bodemarchief dat is afgedekt door het esdek, niet door latere activiteiten is verstoord.
informatiewaarde	3	In de onbebouwde, en daarmee onverstoorde, delen van de es van Onstwedde is het potentiële bodemarchief goed bewaard gebleven. Op de onderzoekslocatie kunnen gegevens worden verkregen over de aard en de exacte ouderdom van de middeleeuwse nederzetting die zich onder het esdek bevindt. Vanwege het feit dat er – afgezien van enkele historische bronnen – nauwelijks archeologische gegevens voorhanden zijn, betekent dit dat de informatiewaarde hoog is.
ensemblewaarde	2	De landschappelijke context is waardevol. Het betreft een verhoging in het landschap (dekzandrug), afgedekt door een esdek en op enige afstand naar het oosten het beekdal van de Mussel A. Dit landschapstype is in het verleden aantrekkelijk geweest voor bewoning.
representativiteit	–	Er zijn geen vergelijkbare vindplaatsen bekend binnen dezelfde archeoregio.

5 Aanbeveling

De resultaten van het archeologisch inventariserend veldonderzoek heeft uitgewezen dat er zich archeologische resten in de bodem bevinden, waarbij het niet uitgesloten is dat deze resten zich uitspreiden over het gehele door bouwactiviteiten te verstoren terrein.

Inachtnemend de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie is er sprake van een behoudenswaardig bodemarchief en hieruit volgt dat er daarom bescherming van het terrein wordt geadviseerd om de archeologische resten *in situ* te bewaren. Mocht dit niet tot de mogelijkheden behoren, dan dient het plangebied te worden onderzocht door middel van een opgraving, om zo de archeologische sporen te documenteren en de vondsten te bergen, en zo behoud *ex situ* wordt gewaarborgd. Het bevoegd gezag⁴ beslist over de aard en omvang van dit onderzoek.

⁴Dhr. P. Arkema, gemeente Stadskanaal, postbus 140, 9500 AC Stadskanaal.

Literatuur

Groenendijk, H.A., 1997. *Op zoek naar de horizon: het landschap van Oost-Groningen en zijn bewoners tussen 8000 voor Chr. en 1000 na Chr.* Groningen (Regio- en landschapsstudies 4).

Meijer, K., 1977. *Uneswido in Westerwalde : historisch gedenkboek "Onstwedde 1100"*. Onstwedde.

Bijlage 1 Waarderingscriteria conform KNA 3.1

<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid	–	zichtbaarheid vanaf het maaiveld als landschapselement; vorm en structuur; relatie met omgeving
herinneringswaarde	–	verbondenheid met feitelijk historische gebeurtenis; associatie met toegeschreven kwaliteit of betekenis
<i>Fysieke kwaliteit</i>		opmerkingen
gaaft	1/2/3	aanwezigheid sporen; gaaft sporen; ruimtelijke gaaft; stratigrafie intact; mobilia in situ; ruimtelijke relatie tussen mobilia onderling; ruimtelijke relatie tussen mobilia en sporen; aanwezigheid antropogeen biochemisch residu; stabiliteit van de natuurlijke omgeving
conservering	1/2/3	conservering artefacten (metaal/overig) conservering organisch materiaal
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>		opmerkingen
zeldzaamheid	1/2/3	het aantal vergelijkbare monumenten (monumenttypen) van goede kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld;
informatiewaarde	1/2/3	idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart opgraving/onderzoek van vergelijkbare monumenten binnen dezelfde archeoregio (minder/meer dan 5 jaar geleden; volledig/partieel); recent en systematisch onderzoek in de betreffende archeoregio; recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeologische periode; passen binnen vastgesteld onderzoeksprogramma van universitair instituut, ROB of anderen
ensemblewaarde	1/2/3	synchrone context: voorkomen van monumenten uit dezelfde periode binnen de micro-regio; diachrone context: voorkomen van monumenten uit openvolgende perioden binnen de micro-regio; landschappelijke context: fysisch- en historisch-geografische gaaft van het contemporaine landschap; aanwezigheid van contemporaine organische sedimenten in de directe omgeving
representativiteit	–	kenmerken voor een bepaald gebied en/of periode; het aantal vergelijkbare monumenten van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd; idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart